

EKONOMİK BUNALIM, ULUSLARARASI YENİ İŞBÖLÜMÜ VE TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET

Yıldırım KOÇ

Bu yazı, birbiriyle bağlantılı iki olgu olan ekonomik bunalım ve uluslararası yeni işbölümü'nün önümüzdeki yıllarda Türkiye'deki sendikal hareketi hangi doğrultuda ve ne boyutta etkileyeceğini irdelemeyi amaçlıyor.

Çalışmada önce 1980 yılına kadar sendikal hareketin gelişimi, bu gelişimin maddesel dayanağı ele alınacak, 1980 yılı sonu itibarıyla sektörlere göre işçilerin örgütlenme durumları özetlenecek. Daha sonra, 1980 ve sonrasında Türkiye'nin uluslararası ve ulusal konumlarındaki değişiklikler ve girişimler ele alınacak. Son olarak da, bu maddesel yapı değişikliğinin sendikal hareket üzerindeki olası etkileri değerlendirilecek.

SENDİKAL HAREKETİN GELİŞİMİ:

1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na göre, sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak yasaklanmıştı. Bu yasak 1946 yılında, kanımca uluslararası dinamiklerin belirleyiciliğinde, kaldırıldı. Sendikalar kuruldu. Kurulan sendikaların bir kısmı,

aynı dönemde oluşturulan sosyalist partilerle bağları olduğu gerekçesiyle aynı yıl Aralık ayında kapatıldı. Ancak bazı yörelerde iktidardaki parti, bazı yörelerde kendiliğinden gelişen işçi hareketi ve muhalefetteki partinin desteğinde sendikalar örgütlendi. 1952 yılında, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun etkileri de bu karmaşık bü-tünlüğe eklendi ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) doğdu.

Türk-İş'e bağlı sendika ve federasyonların üyelerinin büyük bir çoğunluğunu kuruluşundan bugüne kadar kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçiler oluşturdu. Özellikle 1952-1961 döneminde kamu kesimi işçilerinin ağırlığı daha fazlaydı. 1961-1967 döneminde özel sektör işyerlerindeki işçiler de sendikalarda örgütlendiler ve 1963 yılından başlayarak toplu sözleşmelerden yararlandılar. 1967 yılında DİSK kurulduğunda, Türk-İş'ten ayrılan üç sendika (Maden-İş, Basın-İş ve Lastik-İş) ve daha sonra DİSK'e katılan sendikalar da genellikle özel sektördeki işçileri örgütlemişti.

1967-1974 döneminde kamu ke-

simi işçilerinin birkaç işyeri dışında tümü Türk-İş sendika ve federasyonlarında örgütlüydü. DİSK'e bağlı sendikaların çalışmaları ise genellikle Marmara Bölgesi'ndeki özel sektör işyerleriyle sınırlıydı. 1974 sonrasında, Türk-İş'ten ayrılan bazı sendikaların DİSK'e katılmasıyla, DİSK'in kamu kesimi işyerlerindeki etkinliği arttı.

1980 yılında sendikal işçilerin toplam sayısına baktığımızda, 1,5-2 milyonluk bir sendikal kitle görülmüyor. Çalışma Bakanlığı'nın bu konudaki verileri 3,5-4 milyonlarda dolaşmakla beraber, sendikaların üye sayılarını fazla gösterme eğilimleri ve birden fazla sendikaya üyeliğin mümkün olması gibi nedenlerle, bu rakamlar abartmalı kabul edilmekte.

1961-1980 döneminde işçileri sendikalaşan işyerlerine baktığımızda bazı genellemeler yapmak mümkün.

Sendikal işçilerin önemli bir kısmı kamu kesimi işyerlerinde örgütlü. Kamu kesimi işyerleri, genel ve katma bütçeli daireleri, döner sermayeli kuruluşları, iktisadi devlet teşekküllerini, diğer kamu iktisadi teşebbüslerini, yerel yönetimleri ve bir ölçüde de, yönetimlerine hükümetin karışma hakkının bulunduğu tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile tarım kredi kooperatifleri ve birliğini de içeriyor. 1961-1980 döneminde hükümetler işçilerin sendikalaşmasına karşı olumsuz bir tavır takınmadılar. Aksine bazı hükümetler sendikalaşmayı destekledi. 1974-1980 döneminde ise, sendikalaşmaya karşı olunmamakla beraber, belirli sendikalar yeğlendi ve işyerlerinde desteklenen sendikaların çoğunluk sağlamasına yönelik müdahalelerde bulunuldu.

Hükümetler, sendikalaşmaya genel olarak karşı olmamanın ötesinde, ücretler ve diğer çalışma koşulları konusunda da sendikaların istemlerine genellikle olumlu yanıt verdiler. Kamu kesiminde çalışanların sayısı politik düşüncelerle şişirildi. Gereksiz yere artan işçi sayısı, yükselen gerçek ücretler ve diğer işgücü maliyet öğeleri, kamu kesimi açıklarını hızla artırdı. Devlet, kamu kesiminde artan personel harcamalarını piyasadaki para hacmini artırarak finanse etti. Kamu harcamalarının artışının ekonomiyi canlandıracağına olan inanç, bu açıkların önemsenmemesine de neden oldu.

Özetle, kamu kesiminde işçiler kolayca sendikalaştı, gerçek ücret düzeyleri yükseldi, çalışma koşulla-

n iyileşti. 1974-1980 döneminde seçilen sendika konusunda hükümetlerin olumsuz uygulamaları da, işçilerden çok sendikaları etkiledi.

Özel sektör işyerlerinde ise sendikalaşma ve seçilen sendika konusunda uzun ve derin uyuşmazlıklar oldu. Ancak öncelikle geniş iç pazarda üretimde bulunan, korumacıktan yararlanan büyük endüstri işletmelerindeki işçiler sendikalaştı. Bu işyerleri, geniş iç pazardan alabildiğine yararlanıyorlar, maliyetlerdeki yükselmelere önem vermiyorlar, hatta maliyet artışlarını yüksek fiyat artırımları için gerekçe olarak kullanabiliyorlardı. Yaşanan ekonomik büyüme ve endüstri için uygulanan ithal ikameci korumacı siyasalar, geniş iç pazar için Türkiye'de üretimde bulunan şirketleri son derece avantajlı bir duruma getirdi. İşyerleri maliyet ve etken çalışma sorunlarını ikinci plana itti. Üretim yapılabildiği ölçüde satıldı ve yüksek kârlar elde edildi. Üretimin sürdürülebilmesi için de parasal ücret artışlarına göz yumuldu. Gerek enflasyonla bu parasal ücret artışlarının gerçek ücret artışlarına aynen dönüşmesi önlemleri, gerek yüksek parasal ücret artışları gerekçe gösterilerek üretilen ürünlerin fiyatları kat kat artırıldı ve kârlar yükseltildi. Dikkat edileceği gibi, uluslararası rekabetin dışında işçilerin duvarlarıyla korunan ve teşvik edilen işyerleri, sendikalaşmadan pek zarar görmedi. İşgücü maliyetlerinin yükselmesi kârları düşürmedi. Aksine, fiyatlar daha hızlı arttığından, işgücü maliyetinin kâra oranı düştü. 1977 yılında iç pazarda geçici bir daralma görüldü. Ancak daha sonra pazarın bir ölçüde canlanmasıyla, 1980 yılına kadar gelindi.

Özetle, 1961-1980 döneminde ekonominin büyümesi, hükümetlerin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme siyasaları, sanayileşmenin çeşitli biçimlerde teşvik edilmesi, ülkede üretilen malların ithalatının yasaklanması, Türk parasının değerinin resmi kurda yüksek tutulması ve yüksek gümrük vergilerine bağlı olarak, endüstri işletmeleri çok yüksek maliyet ve kârlarla üretimde bulundular. Bu yapı içinde sendikalaşmaya karşı direnmediler. Aksine, sendikalaşmanın ve toplu sözleşmelerin işçileri disipline edici yanından yararlandılar.

MADDESEL YAPIDAKİ DEĞİŞİKLİKLER VE ETKİLERİ:

Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla

ekonomik bunalım ortamında ihracata dönük bir endüstrileşme stratejisine geçildi. Sık sık, belirli malların fiyatlarında yükselmeler karşısında ithalata gidileceği de belirtiliyor. Bugüne kadarki gelişimi ve bugün ulaştığı maliyet-etkenlik düzeyiyle Türkiye endüstrisinin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesi olanak dışı.

Geçmiş dönemlerde Türkiye'den yapılan endüstri ürünleri ihracatında rakipler genellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde üretimde bulunan şirketlerdi. Bu şirketlerin gelişmiş teknoloji avantajlarına karşın, bu ülkelerdeki yüksek ücretler ve devletin kişi başına yüksek refah harcamalarının nedeniyle, yüksek işgücü maliyetleri gibi bir dezavantajları vardı. Bu durumda, işgücü maliyetini Türkiye'de düşük tutup, etken bir üretim süreci örgütlediğinde, endüstri mallarında dışsattım olanakları yaratılabiliyordu. Ancak 1970'lerde ve 1980'lerde Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatında rakibi artan serbest bölgelerde ise Türkiye'dekin çok üstünde bir teknoloji düzeyi ile Türkiye'dekin çok altında bir işgücü maliyeti söz konusudur. Bu durumda, Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatında uluslararası pazarlarda çokuluslu tekellerin serbest bölgelerdeki üretimleriyle rekabet edebilmesi düşünülemez. İhracatın devlet tarafından yoğun bir şekilde teşvik edilmesine dayalı işleyişlerle özel sektörün yüksek maliyetli ve edilgen üretim yapısının korunması ise, devlete büyük bir külfet yükleyecektir. Endüstri ürünleri ihracatında teşvikle sağlanan artışın faturası zaman içinde ödenecektir.

Bu koşullarda Türkiye'de işgücü maliyetinin daha da düşürülmeye çalışılması kaçınılmazdır. Bu nedenle özel sektör işyerlerinde maliyetler ve işgücü maliyetinin toplam maliyetler içindeki payı büyük önem kazanmış, sendikalaşma konusunda geçmiştekinden farklı tavırlar geliştirilmeye başlanmıştır. Geçmişte sendikalaşmaya, toplu sözleşmelere ve hatta iş uyuşmazlıklarına ithal ikameci korumacılığın, ekonomik büyümenin ve genişleyen iç pazarın şemsiyesi altında oldukça hoşgörülü yaklaşımlar, bugün can kaygusu, ölüm-kalım mücadelesi içindedir. Uygulanan yeni ekonomi politikaları, turizm, tarım ve tarım endüstrisi dışındaki endüstri yatırımlarının etrafındaki koruyucu zırhı çıkartmaktadır. Endüstri işçilerinin büyük bir kısmının çalıştığı bu işyerlerindeki yeni sorunlar, sendikalara karşı tavrın temelden değiştirecektir.

Özel sektör endüstri kuruluşları açısından ithal ikameci ve korumacı endüstrileşme siyasasından, ihracata dönük endüstrileşmeye ve ekonomik büyümeden ekonomik bunalıma geçişin yarattığı sonuçlara benzer sonuçlar kamu kesimi işyerleri için ekonomik bunalım döneminde alınan köklü önlemlerle yaratılmaktadır.

1961-1980 döneminde kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalaşmalarını önleme doğrultusunda bir müdahaleye uğramadıkları, 1974-1980 dönemindeki girişimlerin seçilen sendika konusunda politik düşüncelerden kaynaklandığı daha önce belirtilmişti. Personel sayısı ve çalışan başına işçilik maliyetlerindeki artış ise büyük ölçüde emisyonla karşılandı. Bütçenin ve KİT'lerin açıkları ekonomiyi canlandırıcı bir olgu olarak algılandı ve bir ölçüde öyleydi de. Piyasadaki para hacmi (başka etmenlere de bağlı olarak) hızla büyüdü. Ancak kapitalizmin bunalımlarında ilk kez 1957-1958'de görülen yapısal değişiklik, 1970'lerde belirleyici bir önem kazandı. Bunalım dönemlerinde fiyatlar düşmedi, artmasını sürdürdü. Kamu harcamalarının artması ve bunun emisyonla finansmanı enflasyonun ana nedenlerinden birini oluşturdu.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yapısal bir özellik olan fiyat artışlarının bir kaynağının devletin sosyal refah harcamalarında bu dönemde meydana gelen artış olduğu yolunda saptamalar ön plana çıktı. II. Dünya Savaşı sonrası sosyal demokrat partilerinin "refah devleti" sona erdi. Freidman'ın sözcülüğünü yaptığı öneri yaygın kabul gördü. Enflasyonun dizginlenebilmesi için devletin sosyal refah harcamaları kısıldı; bu önlemin işsizliği artırıcı sonuçları ise önemsenmedi.

Türkiye'de ise devletin "sosyal refah" harcamaları oldukça kısıtlıydı, ancak kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu kuruluşlarında işçi statüsünde çalışanların gerçek ücretlerindeki artış ve bu işyerlerinin aşırı şekilde şişirilmiş kadrolarla doldurulmuş olması, önemli bir kaynağın üretimden uzak olarak tüketilmesine, dolayısıyla enflasyona neden oluyordu. Batıda sosyal refah harcamaları kısılrken, Türkiye'de kamu kesimi kadroları kısıldı ve kamu kesiminde ücretler ve çalışma koşulları geriletildi. Kamu kesiminin de sendikalara, toplu sözleşmelere ve iş uyuşmazlıklarına karşı tavrı değişti. Dünya Bankası, kamu iktisadi teşebbüslerine kredi verme-

nin ön koşulu olarak reorganizasyon ve personel politikalarının rasyonelleştirilmesini öne sürmeye başladı. Bütün bu gelişmeler sonucunda, Yüksek Hakem Kurulu gerçek ücretleri düşürdü ve Maliye Bakanlığının kadroları kısıtı.

Özel sektörün ve kamu kesiminin işgücü maliyetleri konusunda giderek duyarlı olması ise, çalışma mevzuatında yaşadığımız ve yaşayacağımız değişiklikleri gündeme getirdi. Olan ve olacak değişiklikler yukarıda açıklanan maddesel yapı değişikliklerinin sonucudur. Bu gelişmelerden etkilenenlerce "geçici" olarak algılanmamalıdır. *Ekonomik bunalım enflasyonla birlikte sürdükçe, kamu harcamaları kısılacaktır. II. Dünya Savaşı öncesinde ABD'de ekonomik bunalımın deflasyonla birlikte sürmesi, kamu harcamalarının artırılmasına ve sendikal özgürlükleri genişleten Wagner Yasası'na (1935) yol açmıştı. Bunalımın niteliğinin değişmesi, öngörülen önlemleri de değiştirmektedir. Ekonomik bunalım özel sektör işyerlerini de etkilemekte, ekonomi küçülmekte, işyerleri stoğa çalışmakta, stoğa çalışmanın maliyeti yüksek faizler nedeniyle hızla artmakta, işyerleri en kolay oynayabilecekleri değişken olarak işgücü maliyetlerine yüklenmektedir.*

Ayrıca uluslararası düzeydeki yeni işbölümü çerçevesinde (yaşanılan ekonomik bunalımla bağlantılı ve ancak ondan ayrı olarak) endüstri bir yapı değişikliğine uğramaktadır. Bu yapı değişikliğinin önde gelen gereği ise işgücü maliyetlerinin mümkün olduğunca düşürülmesidir.

Bilim ve Sanat'ın Kasım sayısında ele alınan "eve iş verme" olgusunun önem kazanması bu gelişmelerin bir boyutunu oluştururken, diğer boyutu olarak serbest bölge tartışmaları gündeme gelmektedir.

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması girişimi 1920'lerde İstanbul için yapıldı. 1927 yılında "Serbest Bölgeye İlişkin Yasa" kabul edildi. Ancak bu yasanın öngördüğü girişimler gerçekleşmedi. 1953 yılında ise 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu kabul edildi. 1956 yılında da İskenderun'da bir serbest bölge kurulması yolunda bir kararname çıkarıldı. Ancak bu karar da gerçekleşmedi. (1976 öncesinde gelişmeler ve belgeler için Bkz. M. Sönmez, "Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri", Fröbel-Heinrichs-Kreye, *Uluslar-*

arası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Belge Yay., s. 214-283)

Türkiye'de serbest bölgeler konusu yeni biçimiyle 1976 yılında tartışılmaya başlandı. Dönemin hükümeti "Serbest Liman ve Bölge Kanun Tasarısı'nda, serbest bölgelerin işlevini şu şekilde belirliyordu:

"Yurt içinde veya yurt dışında (serbest bölge veya limana) eşya getirilmesi, getirilen eşyanın depo edilmesi, aynen veya işlem görerek, kesmen veya tamamen çıkarılması ve bu eşyanın serbest bölgede yapılacak her türlü imalat, inşaat ve onarım harcanması, düzenlenmesi ve ayırımı Bakanlar Kurulunca düzenlenir." (Md. 3/a)

1976 yılının son aylarına kadar süren tartışmalarda, Yumurtalık, Trabzon, Gaziantep, Gürbulak ve Doğu Beyazıt'ta serbest bölgelerin kurulmasından söz edildi. Ancak daha sonra bu konu parlamentodan çıkmadı. Hükümetler, uluslararası yeni işbölümüne uyamadı veya uymadı.

Ancak 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile, uluslararası düzeydeki yeni işbölümüne uygun bir yapı değişikliği süreci başlatıldı. Ekonomik büyümenin ve iç pazarın genişlemesinin durması ve hatta her ikisinde daralmaların ortaya çıkması ise, özel sektör işyerlerinin maliyet sorunlarını ön plana çıkardı. Bu koşullarda serbest bölge tartışmaları yeniden gündeme geldi.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanıp yasama organınca onaylanan 1980 Programı'nda "üretimin ekseriyetini ihracata yöneltecek yabancı sermaye projeleri"ne öncelik tanınacağına belirtilmesine karşın, serbest bölgeler konusunda açık bir tavır yoktur. 1979 Programı'nda da ödemeler dengesi açığı sorununa çözüm olarak önerilenler arasında serbest bölgelerin kurulması bulunmamaktadır.

1981 ve 1982 Programları'nda ise serbest bölgelerin gündeme geldiğini görüyoruz:

"Serbest bölge ve gümrüksüz antrepo konusunda yeni düzenlemelere gidilecektir. Transit ticaret imkanları geliştirilecek ve bu alanda yeni düzenlemelere gidilecektir." (1981 Programı, s. 103)

"Serbest bölgelerin kurulmasına çalışılacaktır. Karlı ihracat için ithalat imkanları değerlendirilecektir. Himayeci eğilimlerin ihracatımızı etkilememesi için gerekli tedbir-

ler alınacaktır." (1982 Programı, s. 61)

Turgut Özal, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı iken, *Business International* Dergisi ile yaptığı bir görüşmede bu konuda şöyle diyordu:

"Örneğin kendi ülkenizdeki fabrikanız rekabet şansını yitirmişse, bu fabrika Türkiye'ye transfer edilerek tekrar rekabet edilebilir hale getirilebilir. Türkiye'de ekonomik olarak imal edilemeyen yedek parça ve hammaddeler sıfır gümrükle ithal edilerek dünya piyasaları için en ucuz fiyatla imalat yapılabilir. Bu şekilde bütün ülke sathı, ihracata dönük imalat için pratik olarak bir serbest imalat bölgesi olmaktadır." (*Cumhuriyet*, 10.6.1982)

Gümrük ve Tekel Bakanlığı Müsteşarı Orhan Yüzbaşıoğlu ise 1982 yılı Haziran ayında yaptığı bir açıklamada, Bakanlığın, Türkiye'de serbest bölge kurulabileceği kanısına vardığını söyledi. Yüzbaşıoğlu, 1953 yılında çıkarılmış olan 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nun serbest bölge kurulmasına olanak tanıdığını, bazı değişiklik önerilerinin de Bakanlık tarafından hazırlanarak Başbakanlığa sunulduğunu bildirdi. Bu konudaki görüşlerini de şu şekilde özetledi:

"Uygun bir yerde kurulacak ve başarı ile işletilecek bir serbest bölge uygulaması ülkemiz ekonomisi bakımından iyi ve yararlı sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Bu bakımdan, serbest bölge konusunda bakanlık olarak olumlu kanaat taşımaktayız." (*Milliyet*, 28.6.1982)

Serbest bölgeler konusunda görüş açıklayanlardan Prof. Dr. Selahattin Tuncer, "Türkiye'de Serbest Bölge" başlıklı yazısını şöyle bitiriyordu:

"Bir karşılaştırma yapacak olursak, Türkiye açısından serbest bölgenin yararları, zararlarından daha ağır basmaktadır. Kaldı ki, zararlar, her zaman için, alınacak tedbirlerle önlenebilir. Bu açıdan ülkemizde gecikmekle beraber, serbest bölge denemesine bir an önce başlamak gerekir." (*Dünya*, 21.9.1982)

Serbest bölgeler Türkiye'de de giderek artan bir ilgi görmeye başladı. İstanbul Bankası 1.7.1982 günü İstanbul'da "Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı" konulu bir panel düzenledi. Panel yöneticisi olarak Özer Çiller (İstanbul Bankası Genel Müdürü), Prof. Dr. Tansu Çiller (Boğaziçi Üniversitesi), Aydın

Dündar (Motorlu Araçlar Ticaret A.Ş. Genel Müdürü), Nuh Kuşçulu (İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı) ve Prof. Dr. Erol Manisalı (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi) katıldı.

İktisadi Araştırmalar Vakfı da 18.10.1982 günü Mersin'de "Dünya-da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler" konulu bir seminer ve "Türkiye'de Serbest Bölge Uygulaması İçin Gerekli Tedbir ve İzlenecek Politika" konulu bir panel düzenledi. Ulaştırma Bakanı Mustafa Aysan, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Bozer birer konuşma yaptılar. Tansu Çiller "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama" ve Selahattin Tuncer de "Türkiye'de Serbest Bölge" konularında birer tebliğ sundular.

Her iki toplantıda da konuşmacılar Türkiye'de biran önce serbest bölgelerin kurulmasını savundular.

Serbest bölgelerin nerelerde kurulacağı ise tartışmalara yol açtı. İskenderun, Mersin ve İzmir kentleri gösterilen adayların başlarında geliyordu.

İskenderun Ticaret Odası Başkanı Mehmet Binbay, *Dünya Gazetesi*'nin yaptığı bir görüşmede, serbest bölgeler konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyordu:

"Bir defa serbest bölge ve limanların kurulmasında en büyük yarar, sanayi tesisleri kurulacaksa, demin söylediğim gibi teknoloji ve yabancı sermayeyi de yanında getirecektir. Transit taşımacılık artacaktır, hem rekabet, hem de istihdam politikasına yardımcı olacaktır. İskenderun'da bir limanlar silsilesi vardır ve bölge olarak da en müsait. Şunu söyleyeyim: Güney'de.. Amik Ovası Ortadoğu'nun Hollanda'sı olacaktır.

"Dilediği yerden dilediği parça ve malzemeler gelecektir. Burada montaj ya da imal edilecek ve yöresel dağıtım merkezi olacaktır. Bu arada iki fonksiyon doğuyor: Sanayi faaliyeti, ticari faaliyet. Sanayi faaliyeti hem memleket ekonomisine yeni bir teknoloji getirecek, hem de ticari faaliyette bunların satımı olacaktır." (*Dünya*, 12.4.1982)

İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu ise, İzmir'in serbest bölge olmasına karşı çıktı ve önceliğin İstanbul ve Gölçük'e verilmesini savundu. (*Cumhuriyet*, 9.10.1982. Nuh Kuşçulu'nun bu konudaki görüşleri için ayrıca Bkz: Kuşçulu, "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri", 2. *Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler*

Komisyonu Tebliğleri, 1981, s.123-134)

Ülkeye yabancı sermaye girişinin istenenin çok altında gerçekleşmesi, serbest bölge girişimlerini sürekli olarak gündemde tutuyor. Bu girişimlerin ana amacının çokuluslu tekelin ucuz işgücü gereksinimi olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak sendikalar ve Türk-İş bu konuda görüş bildirmede, hiçbir girişimde bulunmadı. Bu gelişmelerin Türkiye'deki sendikal hareket üzerindeki etkilerinin farkında değilmiş gibi davranıyor.

SONUÇ:

Özel sektör açısından ekonomik bunalıma ve ihracata dönük endüstrileşmeye, kamu kesimi açısından ise kamu harcamalarının enflasyonun ana nedenlerinden birini oluşturmasına bağlı olarak, sendikalara karşı tavır yapısal bir değişikliğe uğradı. 1961-1980 döneminde büyüyen ve güçlenen sendikal yapının bu yeni fırtınalı döneme dayanabilme olasılığı oldukça düşük gözüküyor. Türk-İş yönetiminin bu yapısal tavir değişikliğini yeterince kavramadığı da kolayca söylenebilir. Bugüne kadar gürleyen ve fakat yağmayan Türk-İş'in, eski yapısını sürdürmeye çalışırsa, artık gürleyecek gücü bile bulabileceği kuşkuludur. Mevcut toplumsal, ideolojik ve politik yapı ile uzlaşarak ve anlaşarak işçilerin yaşama ve çalışma düzeylerini yükseltebilme olgusu ve umudu refah dönemlerinde olanaklıdır. Ancak bugün, ne gelişmiş kapitalist ülkelerde, ne Türkiye'de bu tür sendikacılığa olanak yoktur.

Geçmiş yıllarda kamu kesiminin ve korumacılıktan yararlanan özel sektör işyerlerinin işçileri ve sendikacılar, özel sektörde küçük işyerlerinde çok kötü çalışma koşullarında düşük ücretlerle sigortasız ve sendikasıız çalışan işçilere destek vermediler. Rahat ve geleceği umut veren yaşam ise işçi hareketinin içindeki düşünüş ve çıkar çelişkilerini ve önder kadrolar arasındaki kişisel sürtüşmeleri ön plana çıkarttı. Bugün ise işçilerin kesimsel ve kısa dönemli çıkarlarının ayrılığı önemini yitiriyor, ortak ve uzun dönemli çıkarları ön plana çıkıyor.

Göllerin durgun sularında pek lezzetli olmayan, hantal sazan balıkları yetişir. Temiz, akıntılı ve hırçın sular ise her bir tarafı kashi, lezzetli alabalıklar yaratır. 1961-1980 döneminin oldukça durgun suları hırçınlaşmış. Bakalım sazanlar mı alabalıklaşacak, yoksa tükenecek sazanların yerine yeni alabalıklar mı türeyecek?